

**Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Oľga – Smilov, Daniel
(eds): Populist Politics and Liberal Democracy in Central
and Eastern Europe. Bratislava: Institute for Public Affairs,
2008, 130 pages, ISBN 80-89345-06-9.**

Dana Hellová¹

Publikácia „Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe“ je prípadovou štúdiou štyroch krajín strednej a východnej Európy, na ktorej zostavení sa podieľali autori akademického i nevládneho sektora. Editorskú záštitu prebral nezávislý občiansko-politický výskumný Inštitút pre verejné otázky (IVO) v Bratislave, pod vedením Grigorija Mesežnikova, prezidenta IVO, Oľgy Gyárfášovej, analytičky IVO, a Daniela Smilova, hosťujúceho profesora práva na CEU v Budapešti. IVO je významnou mimovládnu organizáciou na Slovensku, ktorá sa vo svojom výskume zameriava na dva okruhy problémov: demokratické inštitúcie a procesy a spoločenské problémy a verejnú politiku. Každoročne vydáva obsiahlu politickú a socio-ekonomickú správu o stave slovenskej spoločnosti, ale pracuje aj na mnohých projektoch v zahraničí. Od svojho vzniku v roku 1997 vydala viac ako 70 publikácií rôzneho charakteru.

„Komparačný projekt“, ako sami autori nazývajú publikáciu „Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe“, má za cieľ zhodnotiť dopady a hrozby súvisiace s nárastom politiky populizmu v štátoch strednej a východnej Európy v období pred, no najmä po vstupe do Európskej únie (EÚ). Prípadové štúdie sa venujú štyrom členským krajinám, ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004, resp. 2007, menovite Bulharsku (Daniel Smilov), Maďarsku (Renata Úitz), Poľsku (Jacek Kucharczyk, Olga Wysocka) a Slovensku (Grigorij Mesežnikov, Martin Bútora a Miroslav Kollár).

Predkladaná štúdia sa pridáva k hárstke existujúcich odborných článkov venujúcich sa populizmu v strednej a východnej Európe. Za všetky spomeňme *The Rise of Populist Parties in Central Europe* od Mariana L. Tupeho (CATO inštitút) z roku 2006, článok Kai-Olaf Langa v *Slovak Foreign Policy Affairs Populism in Central and Eastern Europe – A Threat to Democracy or just*

¹ Kontakt: Katedra politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Křížkovského 12, 771 90 Olomouc; e-mail: dana.hellova@gmail.com.

Political Folklore? z roku 2005 alebo monografiu, na ktorú odkazujú sami autori, *In the Name of the Peasantry, the Proletariat, and the People: Populism in Eastern Europe* od Casa Muddeho z roku 2002.

Skôr než na skúmanie populizmu ako určitého fenoménu sa autori zamerali na sociálne podmienky vhodné pre nárast prejavov populistickej politiky v kontexte prechodného obdobia po páde komunistického režimu. Výskumy prípadových štúdií sú zjednotené troma okruhmi otázok. Autori hľadajú odpovede na to, či je pod nárastom populizmu možné badať stratu dôvery v tradičné politické strany (autori rozdelili politickú scénu na dva tábory, populistických a nepopulistických–tradičných liberálnych strán, čo pôsobí príliš zjednodušeným dojmom), ktoré stáli pri transformačných procesoch v krajine, či sú si tieto strany programovo natoľko podobné, že už nedokážu svojim voličom ponúknuť nové témy, a do tretice, akou mierou sa tradičné strany vzdali možnosti formovať politické vzťahy a pravidlá k ďalším hráčom ako médiám alebo novým, často populistickým, stranám.

Publikácia je členená do piatich kapitol. Úvodná stat' Daniela Smilova a Ivana Krasteva (s. 7-13) sa pokúša o terminologické a metodologické zjednotenie všetkých nasledujúcich prípadových štúdií. Pri „komparačnom projekte“ bola zvolená metóda makrokauzálny analýzy, kde z prípadových štúdií autori v úvodnej časti stanovili overiteľné hypotézy o náraste populizmu v strednej a východnej Európe (CEE). Autori rezignovali na vytváranie akejkoľvek definície populizmu, no pomenovali tri spoločné charakteristiky populistickej politiky v CEE. Zaviedli pomerne neobvyklé členenie na *soft* a *hard* populizmus, kde „soft formu“ chápu ako rétorické cvičenie populistických strán, ktoré obviňujú stranícku reprezentáciu z korupcie, či iných nekalých praktík. Naopak „hard“ populizmus je charakteristický vážnejšími hrozbami voči ústavnému systému (ochrana základných práv a menšinových práv). Medzi ďalšie spoločné znaky u štyroch analyzovaných krajín zaradili pokles podpory štandardných liberálnych strán (nepopulistických), nárast politiky identít či (zne)užívanie masovokomunikačných prostriedkov. Napriek tomu sa čitateľovi môže zdať, že konkrétne prípady idú svojou vlastnou cestou. Často sa odkláňajú od vymedzenej metódy a skôr ide o skúmanie „kontrastov kontextov“, o empirický výskum zameraný na odhaľovanie špecifických rysov jednotlivých prípadov. To samozrejme nie je na škodu, skôr naopak. Pokrivuje to všeobecný názor „zvonku“, že krajiny CEE, ktoré nastúpili cestu liberálnej transformácie v rovnakej dobe, musia byť nevyhnutne politicky podobné, ak nie priamo rovnaké.

Jednotlivé štúdie zjednocuje tiež obsahová štruktúra. Všetky vychádzajú z deskripcie vývoja populizmu v krajine, pokračujú politickými stratégiami populistických hráčov a priestor dostáva i skúmanie role ideológie v politickom programe a prejavoch politických lídrov. Ďalšími

dimenziami sú analýza sociologického profilu voličov populistických strán a úloha klientelizmu, nacionalizmu, antikorupčnej politiky a politických osobností v (de)formovaní liberálnych demokracií.

Prvá prípadová štúdia (druhá kapitola) sa venuje Bulharsku. Daniel Smilov čitateľa oboznamuje s vývojom politického systému po roku 1989, vymedzuje tri vlny populistickej politiky v krajine a s nimi spojený nástup populistických politických strán (príchod Simeona II. a vznik strany *Národného hnutia Simeona II.*, nástup strany *ATAKA* a vznik strany starostu Sofie Boika Borissova, *Občania pre európsky rozvoj Bulharska*). Autor vo svojej analýze dospel k záveru, že nárast populizmu v krajine je dôsledok úpadku tradičných pravo-ľavých strán (pro-európskych strán), ktoré sa stávajú pre voliče konformnými, čo vedie k ich nízkej volebnej aktivite. Ich tradičné mobilizačné témy (integráciou do euro-atlantických štruktúr) sú viac nepoužiteľné a naopak sa stali zdrojom kritiky týchto strán. Politickými témami populistických strán sa tiež stávajú nacionalizmus a etnická netolerancia. Na záver prípadovej štúdie Bulharska sa autor pýta, či je vôbec možné zastaviť tieto populistické vlny a sám navrhuje niekoľko riešení (s. 37-38).

Prípad Maďarska (s. 37-69) má odlišné črty, a to najmä z dôvodu autorkinej premisy, že v Maďarsku tzv. *hard* populizmus v súčasnosti neexistuje a populistická politika sa s novými politickými stranami neobjavuje. Je však stále prítomná v rétorike tradičných strán. Maďarsko je špecifické v tom, že *de facto* existuje len jedna populistická strana, a to Fidesz s charizmatickým predsedom Viktorom Orbánom (s. 40). Rovnako tak, na rozdiel od Bulharska, sa kritika členstva v NATO alebo EÚ nestali zdrojom populistickej politiky. Renata Uitz netvrdí, že by populizmus nebol v politike dostatočne viditeľný, napriek tomu mu v texte venuje menšinovú pozornosť. Naopak omnoho väčší priestor (v porovnaní s inými prípadmi) dostáva skúmanie úrovně demokracie v Maďarsku. Za dôležitejšie témy konsolidačného obdobia považuje ekonomické problémy, zdravotnú reformu či nízku dôveru v ústavné inštitúcie.

Tretou prípadovou štúdiou je analýza populizmu v Poľsku. Autori pristupujú k problému veľmi komplexne, keď sa v úvode opäť pokúšajú o definíciu populizmu, a to v návaznosti na poľský prípad. Text narába s vopred dohodnutou schémou celej publikácie. Kucharczyk a Wysocka sa najprv venujú charakteristike a analýze populistických politických strán v Poľsku. Následne hľadajú zdroje populizmu (šťastí sa zhodujú s bulharským prípadom: ekonomické problémy, obava zo straty identity, korupcia a nízka aktivita občianskej spoločnosti) a nachádzajú poľské špecifiká: nedostatočné vyrovnanie sa s komunizmom po roku 1989, úloha médií (nábožensko-fundamentalistické Radio Maryja) či možnosť presne vymedziť začiatok a koniec populistickej politiky (*hard* populizmu) v Poľsku. Na rozdiel od Bulharska, a ako neskôr čitateľ

zistí tak aj Slovenska, nie je „poľský populizmus“ spojený s prechodným obdobím tesne po roku 1989, ale za vrchol sa považujú až voľby v 2005, teda obdobie po vstupe do EÚ. Tým sa autorom nepotvrdila hypotéza, že populistická politika je v krajinách CEE vždy spojená s faktorom predvstupového obdobia, a väčšiu váhu prikladajú vnútorným záležitostiam. Určite pozoruhodná je i analýza významu občianskej spoločnosti v boji s populistickými stranami.

Posledná kapitola (s. 99-130) sa venuje prípadovej štúdií Slovenskej republiky. Grigorij Mesežnikov, Martin Bútora a Miroslav Kollár postavili svoju analýzu na výpočte špecifik „slovenského populizmu“. Radia medzi ne najdlhšie pôsobenie populistických strán od roku 1989 spomedzi krajín CEE, úlohu politických lídrov (Vladimír Mečiar, Róbert Fico), zvyšovanie dôveryhodnosti inštitúcií medzi občanmi za vlády populistických strán, „populistická koalícia“ (volebné obdobie 2006–2010) a iné. Opäť je zachovaná určitá línia z predchádzajúcich kapitol a prvá časť textu je venovaná politickému vývoju po roku 1989 a analýze súčasných vládnych strán (Smer, HZDS, SNS). V druhej časti autori dochádzajú k záveru, že integračné ambície sa nestali zásadným faktorom nárastu populizmu v politike. Skôr naopak je možné tvrdiť, že integrácia pomohla „zachrániť“ liberálnu demokraciu na Slovensku, a to počas oboch vln populizmu na Slovensku (do roku 1998 a od roku 2006). V otázke úrovne demokracie v krajine, môžu jedine konštatovať, že sa potýka s podobnými problémami ako väčšina jej susedov (nacionalizmus, klientelizmus) s výnimkou slabej politickej participácie na veciach verejných zo strany neziskového sektora (v porovnaní s Poľskom).

Čitateľa, ktorý sa zaujíma o problematiku regiónu strednej a východnej Európy možno zarazí fakt, že pri komparácii krajín CEE nenarazí na analýzu populizmu a populistickú politiku v Českej republike (ČR). Túto absenciu pri výbere prípadových štúdií autori nijako neodôvodňujú. Keďže je nezmysel tvrdiť, že by sa v ČR žiadne prejavy či už *soft* alebo *hard* populizmu neobjavili a neobjavujú, nezostáva nám nič iné, len sa domnievať, že zo strany IVO nedošlo k osloveniu a k nadviazaniu spolupráce s českými odborníkmi. To je určite na škodu a z tohto pohľadu nemôžeme publikáciu označiť za tematicky a geograficky vyčerpávajúcu. Druhou kritickou poznámkou k predloženej publikácii je nedostatočný dôraz na doporučenú literatúru. Stáva sa dokonca (ako napríklad v prípade Slovenska), že v texte nájdeme len jeden odkaz na externý zdroj. Rovnako sa čitateľ nedopátra zoznamu použitej literatúry na konci knihy. Ospravedlnením môže byť fakt, že autori využívajú v práci vlastné výskumy alebo publikácie, ktorých sú sami spoluautormi. Je však zrejmé, že tak prichádzame o cennú polemiku o probléme s inými autormi, ktorých mimochodom nie je v našom geografickom priestore veľa.

Napriek tomu je neodškriepiteľným faktom, že publikácia predstavuje rozsiahlu sondu do súčasnej politickej situácie štyroch vybraných krajín CEE. Nie len, že sleduje všeobecný trend nárastu populizmu, ale snaží sa o analýzu úrovne demokratického usporiadania od začiatku 90. rokov. Pozitívom je i zameranie sa na hľadanie riešení v danej situácii a predloženie prognóz v otázke ďalšieho vývoja liberálnej demokracie v postihnutých krajinách.